

Papp Richárd

„A részletekbe és tovább...”

Kulturális „mozzanatok” értelmezési lehetőségei
a délvidéki magyarság kultúrájában

„Details and Beyond...”

Possible Interpretations of Cultural Episodes in the Culture of the
Hungarians in Vojvodina

The study presents the worlds of a religious event, an everyday situation, and the ceremonies of a national holiday in the life of Zenta, a community in Vojvodina. Since complex social and cultural systems are structured in terms of the meanings of these micro-phenomena, the study, in the spirit of cultural anthropology research, points out the existence of these cultural episodes to sociology (including minority study). Should researchers only superficially study the deeper ranges of these episodes, they would fail to understand the very subject matter of their interests, since these too are connected to the holistic cultural system, which includes possible interpretations within a given ethno- and socio-cultural context. The author embeds general and specific recent characteristics of the given minority culture in the complex meaning structures of minority cultural experience and identity contents, and the community's system of norms and values among Vojvodina Hungarians.

„A pars pro toto elvét, tehát a részből az egészre való következtetést elsősorban a »mágia« eszközének szokás tekinteni, de lehet instrumentuma a tudományos megismerésnek, így a kulturális antropológiának is.”

(Boglár Lajos: *A kultúra arcai.*
Napvilág, Budapest, 2001: 8)

Tanulmányomban egy templom és a hozzá kapcsolódó emlékkút, egy kávéházi rendelés, valamint egy idén, a március 15-i nemzeti ünnephez kötődő rítuson elénekelt dal délvidéki interpretációjára vehetünk pillantást egy vajdasági lokális társadalom, Zenta életének tükrében. Az említett jelenségek első olvasatra talán túl „puhának” ígérkezhetnek a kisebbségek és más közösségek, társadalmak makrokutatási eredményeihez, elemzéseikhez szokott olvasó számára. A megismerni kívánt emberek élete ilyen „nem mérhető” mozzanatokból, e valóságos élethelyzetek összességéből áll. A kulturális antropológiai kutatások egyik legfontosabb törekvése, hogy felhívja a társadalomtudományok s így a kisebbségkutatók figyelmét is e kulturális mozzanatok létezésére, hiszen a társadalmak és kultúrák komplex rendszerei is e mikrojelenségek jelentésvilágain keresztül struktúrálnak, így ha nem vennénk mindezekről tudomást, kutatásaink tulajdonképpen „tárgyanak”

megismeréséről mondanánk le. Ugyanakkor e jelenségek is összefüggnek azzal a holisztikus kulturális rendszerrel, amelynek részét képezik, így azok az adott etno- és szociokulturális kontextustól elválasztva értelmezhetetlenné válnának (vö. Geertz 1994: 185).

A következőkben illusztrált példák ezért szintén a délvidéki magyar kisebbségi kulturális gyakorlat és identitástartalmak, valamint a közösségi norma- és értékrendszer összetett jelentésvilágába ágyazódnak bele attól elválaszthatatlanul. Ezek megismerése azért az adott kisebbségi kultúra általános és meghatározó recens jellemzőinek mélyebb tartalmaiba is beavathat minket.

Az elmondottak fényében lássuk először a vajdasági magyar kisebbségi kultúra identitástartalmait meghatározó kifejeződések egyik „mozzanatának” szemléletes példáját az ezredforduló idejéből.

A 2000–2001. év – többek között – a millenniumi ünneppsorozat éve volt a kárpát-medencei magyarság életében. A kisebbségi magyar közösségek így több rítussorozat átélésével tudatosíthatták önmaguk számára – az egyetemes magyar kultúrához való tartozás kifejezése által – a lokális–regionális, kisebbségi–etnikus csoportazonosságuk kerekein túlmutató összetartozásukat.

E jelentéstartalmak reprezentációja a Millenniumhoz kapcsolódó szimbolikus-térszerkezeti megjelenítődésekben is manifesztálódtak. Zentán minderre a napjainkban is épülő, a helyiek által „emléktemplomnak” nevezett szakrális épületegyüttes utal. A zentai magyarság túlnyomó része a katolikus felekezethez tartozik, s jelenleg öt templomot tart fenn. Ezek mellé épül föl az említett emléktemplom is.

Felmerülhet a kérdés miért lehet szüksége a zentai magyar társadalomnak új templomra a már meglévők mellett?

A városrendezés ügyeiben is jártas egyik értelmiség interjúalanyom a következőket mondta minderről: *„Az új templomra azért van szükség végeredményben, mert a Kertek részében [ahogyan Zentának ezt a részét nevezik] van a legtöbb hívő, és a kis templomkába nem férnek be. A másik az, hogy ennek a templomnak az építése egybeesett a zentai csatának a 300. évfordulójával”. Az idézetek egybevágóan más interjúrészeimmel is a „Kertek” világából: „Elég hosszan köllött várakozni, hogy az a közösség, ahol végeredményben a Zenta katolikuságának a legnagyobb része, 8000 hívő él, és egyik egyházközösség sem rendelkezik ekkora lélekszámmal, és itt vallásgyakorlók is az emberek, a legvallásosabbak maradtak itt Zentán.”*

A zentai csatáról,¹ a magyar nemzethez való kapcsolódás jelképéről és annak szerepéről a zentai magyarság kollektív emlékezetében pedig *„tudni köll, hogy nekünk, zentaiak számára nem sok történelmi esemény maradt fenn, s a történelmi öntudatunk is evégett nem tud fürdőzni annyi nagy eseményben. Ezért a zentai csata az itteni magyarok szellemi alapja, s csak erre tud támaszkodni”*.

Ez a történelmi esemény tehát egy olyan „kapcsolódási pont” a zentai magyarok számára, amellyel ki tudják fejezni, meg tudják erősíteni közösségükben a nemzeti történelemhez és a magyar nemzethez való tartozásukat. A Szent Teréz templom (amelynek helyébe épül ezen új templom, hiszen a hívek már régen kinőtték azt) felépítésének oka így egyrészt nevezhető „funkcionálisnak”, azaz az itt élők vallásos igényei régóta késedelmes megfelelésének, másrészt – előző interjúrészeim egyikéhez kapcsolódva – „repre-

¹ 1697. szeptember 11-én a Savoyai által vezetett császári seregek döntő győzelmet arattak a török seregek felett Zentán: Ez Zenta város emléknapija és legfontosabb közösségi ünnepe is a mai napig. (Vö. *Zenta monográfiája* I. 247–254. p.)

zentatív” oka is van, kifejezni a magyar nemzethez és ezáltal a saját kultúrához való tartozást a vallási környezet ismételt igénybevételével.

Épülésének folyamatát nyomon követi a város közvéleménye (de a vajdasági magyarok többi közössége is tud róla a régióban, hiszen az egész regionális kisebbségi magyar közösség számára fontos esemény, a saját kultúra kifejezésének „kinyilvánított”, látható jelképe), amely megegyezni látszik az imént írottakkal: *„Nagyon örülök ennek a templomnak pont azért, mert az önmagunkba vetett hitet is kifejezi.”* *„Az emléktemplom megmutatja, hogy a magyar kultúra is ugyanolyan fontos, mint a hasznos épületek.”*

A templom munkálatai 1995-ben indultak meg egy meghívásos pályázat kiírásával, amit Tóth Vilmos kanizsai építész nyert el. (Tehát nem zentai, de mégis a „saját környezetet” jobban kifejezni tudó szakember, aki szintén vajdasági magyar, „ezért érti, mit akarunk ezzel” – foglalta össze nekem e részlet jelentőségét is egyik interjúalanyom.)

A templom először meglepte a zentaiakat, de amikor „megértették” – ahogy többen fogalmaztak –, hogy „miről van szó”, „szívükbe zárták” azt. Az említett templom ugyanis három kupola egymásba metsződésével írható le geometriailag, s még ezekhez fog csatlakozni egy részsüt, s így a szalagablakokig egy fűvesített tér fogja körülvenni a templomot. A templom építési terveit ismerő, s a kivitelezésben segédkező zentai építész beszélgetőtársam a következőket mondta minderről: *„Ezek a kupolák olyanok, mint a rügyek, a rügy az pedig tavaszt jelent, egy kezdést, egy virágbabomlás-várást jelent, ugyanakkor már maga a hármasság megjelenésével is üzen.”* Ebből is láthatjuk, az építők üzeni akarnak, szimbólumok által kommunikálni e jelképeket értő és befogadó közösséggel.

Ilyen „üzenetek” a tornyok is. A három torony egyike a régi főtéri nagytemplomnak a duplatornyát veszi át ezzel visszakapcsolva a helyi közösségi tradícióhoz, illetve annak folyamatosságát is kifejezi, míg ezen kettőstorony – kiegészülve egy újabbal – szintén „hármasságot” alkot. A tornyok kapcsán is megfogalmazódnak jelentések: *„A három torony a 300 évet is jelenti, a középső torony pedig 30 méter, ami ugyanerre utalhat.”* *„A 300. évfordulónak jelképe a diadalkapu is.”*

Láthatjuk, hogy még a legapróbb részletek is üzenhetnek, bár a szimbólumok ezek nélkül is konkrétan mutatják meg közvetítendő jelentéseiket (ld. diadalkapu, három kupola, a „régii” torony mása stb.).

Hasonló jelentést közvetít a város lakói felé az elkészítendő templom jövőbeni – mindenki által közismert – társadalmi funkciója is. Az atya kérésére ugyanis az építők egy passzázzsal összekötik a templomtesteket, s így az egyik kupola leválasztásával bármilyen rendezvényt meg lehet tartani. A vallási vezető így nemcsak kilép – az egyházi törekvéseknek, kezdeményezéseknek megfelelően – a „zárt terekből”, hanem „be is hozza”, integrálni tudja a magyar közösséget a saját vallási környezet „biztonságában”. A templom tehát a közösségi összefüggésekre is alkalmas tud adni az emléktemplom felépítésével.

Ennek megítélése a városi magyar közvélemény szemében egybehangzóan derülátó: *„Végre egy hely, ahol végre szemináriumokat tarthatunk, megtárgyalhatjuk a magyarsággal kapcsolatos ügyeinket.”* *„Nagyon örülök neki, hogy a művelődési, kulturális élet meg az azonosság tudat is része ennek a gondolatnak.”*

Visszatérve a „külső” látható jelképekre, voltak, akik azt hangsúlyozták, hogy „ez a templom nagyon jó, hogy olyan, mint az országalma”. *„Az, hogy elkezdték építeni az emléktemplomot, azért fontos, mert a teteje az országalmát szimbolizálja.”*

Többen úgy interpretálták ezeket a megjegyzéseket, hogy az imént idézett „véleményalkotók” közül többen nem is mentek el megnézni az épülő emléktemplomot, hiszen akkor látták volna, hogy az országalmát „egyértelműen” a már felépített emlékkút teteje ab-

rázolja az emléktemplom közvetlen szomszédságában. A templom tehát már „puszta léteivel is kifejez valami nagyon fontosat rólunk” – mondta egyik interjúalanyom, azaz már meglete is egyfajta jelentést hordoz, és sokak számára ez a jelentés (s amit ez „reprezentál”), s nem feltétlenül a közvetlen szimbólumok látványa.

A város lakói közül legtöbben az „országalmát” említették meg, mint a templomhoz köthető szimbólumok legfontosabbikat, illetve mint – a fenti esetekben – egyetlen jelképét.

Az emlékkút alapmotívumát már egyértelműen az országalma adta a tervezőnek, aki így meséli az emlékkút történetét és szimbólumainak jelentéseit: „*Itt egy az egyben az országalma adta az alapmotívumot, pedig erről később tudtuk meg, hogy ez a Szent István-kút. Amit végeredményben előtte tudtunk, hogy lesz négy magyar főszentnek, azaz az Árpád-háziaknak kápolnája: Szent István, Szent László, Szent Imre és Szent Margit kápolna.² Most úgy tűnik, hogy a Szent István-kúttal lesz egybekötve mindez, de mi e nélkül is megcsináltuk volna az emlékkutat. Ezt pedig a millennium hozta magával, millenniumi emlékkutat akartunk építeni. Nyilvánvaló, hogy a magyarságtudatban Szent István lényege, fontossága és a Millennium, hogy ezer éve itt vagyunk, keresztények vagyunk, és meg vagyunk, minden szinten összefügg.*” Milyen szimbólumok által fejeződik ki ezen „összefüggés”? A tervező ezt a következőképp foglalta össze: „*Gondolkodtunk, hogy ezt a millenniumi-nemzeti gondolatot és értéket, ezt az országot kell szimbolizálni. És nyilvánvaló, ha ránézek a kútra, egyből látszik, hogy a görbe fülak, meg amikor globálba nézem, szemben, akkor egy hármás dombot is leír azzal, hogy ki van emelve egy majdnem teljes kupola, ami alulról el van vágva. No, most ez megint a mi tipikus vonásunk, hogy lesajnáljuk magunkat, ez lenne a csonkított országalma, ami nemcsak a miénk, hiszen az egész magyarságtudatban Erdély, Felvidék, Kárpátalja is van, meg Délvidék, ami nemcsak minket, hanem Szlavóniát, Baranyát meg Muravidéket is jelenti. Ezek is ebbe tartoznak. Ez a kupola tehát ezt is jelenti. Ezért éreztük úgy, hogy az országalma és a hármás domb a régi teljes országot, az egész nemzetet tudná jelenteni a Millennium jegyében. Az ország-alapítást maga az alma is kifejezné, és még rajta van azért a dupla István-i kereszt is.³ Azért is került az fel, mert nem akartunk felírni rá különös dolgokat, mondjuk úgy volt, hogy a millennium, az fölkerül, de így talán még jobb is, így is mindenki tudja, mi ez.*”

A szimbólumok tehát „maguktól is” beszélnek, közérthetők a város magyar közössége számára.

A millenniumi kút és a zentai csata emléktemploma egyaránt a nemzeti kultúrához való tartozást fejezi ki. Ezáltal pedig tulajdonképpen a lokális-saját környezethez való tartozás tudatosodik ismét. A kisebbségi identitás értékelődik föl, s erősödik meg azáltal, hogy saját kultúráját a nemzet egészéhez köti. Ennek a saját kultúrához való kötődésnek elválaszthatatlan része a vallás, hiszen ebben a példában is a vallási-saját környezet ad thont mindezeknek a kifejezhetőségére; a tudatos önmegfogalmazás a vallási tartalmakon keresztül fogalmazódik meg. „*Ez nagyon jó próbálkozás, mert a mi büszkeségünknek ez az*

² Korábbi esettanulmányaimban láthattuk, hogyan mélyítik el a „magyar” egyházak a hittanórákon, táborozások alkalmával a magyar történelem és kultúra tartalmait, ennek látható jegyekkel kifejeződő párhuzamaként is értelmezhetjük a fentieket. (Papp 2001, 2002)

³ A vallási építmények nemzeti jelentéseket hordozó szimbólumait kutatva hasonló, a fent említett tartalmakat „félreérthetetlenül” egyértelműsítő jelenséggel találkoztam a csíksomlyói pünkösdi búcsú nemzeti tartalmakkal (is) összefüggő rituális építmények egyikének, a Szent Szinpadnak esetében is (Papp 1997).

alappillére, ez a zentai csata meg az államalapítás, a Millennium. A katolikuság pedig megint a másságunk kifejezése, meg hosszú időn a reménye is igazából”. „Az, hogy bírja a hitét gyakorolni, hogy reménykedni, bízni a megmaradásban, hogy van még miben bízni, a vallásban meg abban, hogy vannak még máshol is magyarok, akikkel közös a történeted, szóval e kettő körforgása lett ebben a gondolatban, az emléktemplomban meg a kútban” – foglalták össze interjúalanyaim az iménti értelmezést. A nemzeti–kulturális és katolikus–vallási jelentések kölcsönössége domborodik ki az említett szakrális épületekhez kapcsolódó vallásgyakorlat és rítusok során is, ahogyan azt az alábbiakban is látni fogjuk. A fent elemzett zentai városrész lakóinak nagyon fontos, hogy az emlékkút mögött áll az a kereszt is, amely korábban – ahogyan nevezik – a „kistemplom” kertjében állt. Ezáltal is kifejeződhetett a vallási környezet „kilépése” a templom zárt környezetéből. „Korábban a tér üres volt, most végre megváltozott azzal, hogy az esperes úr és a kút építői méltó helyet találtak a Krisztus-keresztnek” – foglalta össze az említetteket egyikük.

A vallásos embernek tehát „üres” volt a tér szakrális tartalmak nélkül (vö. Eliade 1996: 15–106), s ezáltal az emlékkút is ilyen maradt volna, azaz a „nemzeti–kulturális” jelentések önmagukban nem közvetítették volna számára a „teljes” saját kultúra jelentéseit a vallási szimbólumok és tartalmak nélkül. Az építők is tisztában voltak ezzel, hiszen számukra is egyértelműek az elmondottak, ahogy ez az alábbi interjúrészletből is kiderül: „Úgy éreztük, hogyha még a keresztet is behelyezzük a kupola alá, ahol még ott van a kút is, ezzel talán még jobban szakralizálódik a hely, föl lesz fokozva a helynek a szerepe, miután oda minden nap visznek virágot, és megállnak sokan, és elmondanak egy imát, tehát ez is a helynek a fölmagasztalását segíti elő.”

A nemzeti szimbólumok jelentéstartalmait így kapcsolódnak össze a szakrális tér rituális gyakorlati jelentéseivel.⁴ E kulturális összefüggésrendszert jelenítette meg a kút felszentelése a városnap alkalmával, szeptember 11-én. E rítus során így egyszerre fejeződött ki a nemzeti kultúrához való tartozás (a szimbólumok által), a vallási jelentés (felszentelés, kereszt) és – az előző kettőt egybekapcsolva – a saját kulturális környezethez való tartozás kifejezése (a zentai csata napján, az e csata emlékére épülő templom tövében). „Rengeteg ember volt ott, és az embereknek nagyon sokat jelentett, az egész város ott volt” – mutatott rá egyik interjúalanyom az emlékkút (és jelentéseinek) jelentőségére a „város”, azaz a zentai magyar közösség életében. A rítus résztvevői a következőképp interpretálták a kút jelképeinek és a felszentelő rítusnak üzeneteit: „Itt minden magától értetődő, tehát nem köllött semmit megmagyarázni, itt a szimbólum egy az egyben meg.” „Szép volt és nagyszerű. Nagy felhajtás volt itt. De meg is érdemli, mert verejtékkel készült itt minden. De meg is érte, mert így tudjuk tisztelni az ezeréves magyarságot itten méltóképpen.”

Az eddig olvasottak jelentéstartalmait mélyítette tovább az e környezetben lezajlott millenniumi rítus.

⁴ Természetesen a kútnak mindennapos funkciója is fontos, azaz hogy vizet lehet belőle inni. E triviálisnak tűnő megjegyzés akkor mutat rá fontosságára, ha meggondoljuk, hogy a kút régebbi vize nem volt emberi fogyasztásra alkalmas, viszont a bombázások, a szegénység, a „nehéz helyzetek” miatt az emberek rákényszerültek ezt a korábbi kutat használni. Mára ezt nyugodtan meg is tehetik, s ezáltal a rutin reflexszerű mindennapos tevékenységgel is megerősödhet a szimbólumok által közvetített jelentések szintén reflexszerű elmélyítése.

E rítus egy több napos ünneppsorozat záróeseménye volt. Az ezt megelőző alkalmak túlnyomó többsége a magyar kulturális tradíció bemutatását szolgálta („A délvidéki magyarság népviselete”, Vajdasági települések „hagyományápoló csoportjainak műsora”, „Hagyományos játékaink – Játékos hagyományaink” stb.). Ezekben a közös tradíció elmélyítése fonódott egybe a „nemzeti hagyományok” értékrendszerében való elhelyezéssel, amelyeket magyarországi meghívottak (pl. Honvéd Táncszínház, Budapest Táncegyüttes) reprezentáltak az ünneppsorozaton. Fontos megemlíteni még a „Délvidék” önmegfogalmazás kizárólagosságát az ünnepek során, amely eltér a vajdasági magyarok „hétköznapi” („Vajdaság”) megnevezésétől. Kutatásaim során kizárólag a nemzeti tartalmakat magában foglaló események és interakciók során találkoztam a „Délvidék” kifejezéssel mint a „nemzetrész” rituális-identifikációs kötődésének megfogalmazásával (Papp 2002).

Az elmondottakat figyelembe véve érthetővé válik számunkra egyik beszélgetőtársam értékelése a záróeseményről: „*Itt most meglátod, minden összevág abból amit eddig láttál.*”

A „Mindennapi kenyérünk” ünnepi idejét a Kis Szent Teréz templomban tartott ünnepi szentmise, majd a Szent István Millenniumi Emlékkütnál tartott megemlékezés foglalta keretbe. Utóbbi esemény nemzeti–vallási tartalmait az ünnepi műsorfüzet szavai is tudatosították a résztvevők számára: „*Megemlékezés a déli harangszót elrendelő pápai bulla 501. évfordulójáról, amely egyúttal a nagyszabású, a délvidéki magyarság minden generációját felöleli, őseink örökségének szellemi és tárgyi hagyatékát bemutatni szándékozó háromnapos rendezvénysorozat záróeseménye.*”

Ennek megfelelően a rítuson egyaránt részt vett a helyi vallási vezető, egyházi kórus és egy fiatalokból álló „hagyományörző” táncegyüttes.

A rítus üzenetei így összefüggve a korábban bemutatott rituális tér szimbólumaival a szervezők–építők tudatos stratégiáit mutatta a résztvevőkben elmélyíteni hivatott jelentéstartalmakat tekintve.

A rítus által teremtett megélt idő szerkezeti tartalmai ötvözték a múlt megjelenítését (a harangszó története kapcsán felidézett középkor ideje, a szerzeteseket imára hívó hang felidézése s mindennek összekapcsolása a nándorfehérvári diadal nemzeti délvidéki történelmi idejével). Az egyházi vezető által felidézett mitikus pillanatokban így találkozhatott a nemzeti múlt a vallási–egyetemes jelentések összefüggéseivel.

Míndez olyan érték és normarendszer elmélyítését is jelentette a rituális retorikában, amely a jelen időre vonatkozik, alkalmazandó életstratégiaként:

„*Ma is egyszerre hív a harang, az egyház imára és a közösség teremtésére, összefogására.*”

A vallási–nemzeti–etnikus közösségi tartalmak múltbeli és jelenbeli összefonódásának újabb aspektusát tudatosította a résztvevőkben a bácstopolyai fiatalok lakodalmas játéka is. A fenti tartalmakat kötötte össze a szakrális jelentéseket saját díszletükön központi helyre helyezett feszület szimbolizációjával e fiatal csoport.

Mint láttuk, míndez összefügg a vallás mint a kulturális és nemzeti tradíció integráló szerepével. A millenniumi rendezvénysorozat a hagyomány elsődlegességét kommunikáló eseményeinek e múltbeli és jelenbeli tradicionális – kulturális tartalmainak jövőbeni fontosságát, nemzeti-etnikai időtengelyének linearitását közvetítette folyamatosan a rítus során, ahogyan az a résztvevők interpretációiból is kiderülhet számunkra:

„*A hagyomány az ősök hagyatéka, benne van ugyanúgy a vallás, a népünk története meg minden amik vagyunk, ezt mutatták be ezek a gyerekek, nagyon jó látni, hogy van jövőnk.*”

„*Ha megnézed ezt a műsort, a fiatalok a házasságot, a gyermekáldást mutatták be hagyományosan, mert ez a hagyomány meg a jövőnk is.*” „*Amit láttál, az mindenkinek tet-*

szett, láttad itt volt a város, mindenki körbeállta őket, nevettek, tapsoltak. Hogy miért? Mert ez a jövőbe vetett hitet és reménységet jelképezte” – fogalmazták meg beszélgetőtársaim a rítus jelentéstartalmait.

Felmerül azonban a kérdés, mennyiben általánosítható mindez a délvidéki magyarság egészének szempontjából?

Eddigi kutatásaim a fentiekkel összehasonlítható példái is alátámasztják az elmondottakat, de mivel azok is a részt vevő megfigyelés alkalmazásával értelmezett helyi-közösségi valóságokat mutatnak be, ezért a fenti kérdés továbbgondolásra való bocsátását egy az egész régió tapasztalatait megfogalmazó és a vajdasági magyar társadalom összessége felé „üzenő” írásból idézek. E sorok a Millennium kapcsán megjelenő népszerű vajdasági magyar folyóirat mellékletének első lapjáról valók, ezért ezek forrásértéke alapvető. Az alábbi idézetek azonban nem társulnak még a délvidéki magyar közösségek mindegyikének empirikus-értelmező feltárásával, ezért, mint említettem, a fenti kérdés továbbgondolhatóságát, hipotetikus kérdésfeltevéseit segíthetik elsősorban az alábbiak, kapcsolódva az előbb bemutatott egyedi jelentéstartalmakhoz:

„Mert nagy baj van ott – olvasható a Szabad Hét Nap millenniumi mellékletének bevezető oldalán –, *ahol a nemzet vagy a kisebb közösség nem a megszentelt hagyományába, megtartó értékeibe kapaszkodik, hanem ezektől egészen elrugaszkodva, ezekről egészen megfeledkezve idegen értékeket és mintákat majmolva elfordul önmagától... Ez történt a kisebbségi sors nyomorúságába taszított, megfélemlített és kismimizett délvidéki magyarsággal...*

Megfogyatkozott, megnyomorgatott, apátiába süllyedt kisközösségünk tagjai közül még mindig nagyon sokan nemhogy nem kapaszkodnak bele tíz körömmel megszentelt hagyományainkba, megtartó értékeinkbe, szívdobogtató szimbólumainkba, hanem egyenesen idegeneknek vagy giccseseknek tartják azokat. Ezt tette velük, ezt tette velünk az elmúlt nyolcvan esztendő elnemzetietlenítő kisebbségpolitikája (szemben azokkal)..., akik pontosan tudják, hogy honnan jöttünk, és hová tartozunk..., akik még képesek, akik még hajlandók visszatérni ezekhez a megszentelt hagyományokhoz és értékekhez, Önmagunkhoz. A nemzethez.” (Dudás 2000)

Az idézett írás általánosabb összefüggések felé mutató sorai megfelelni látszanak az általam feltárt empirikus valóságartalmaknak, hiszen azonos interpretációkat hallhattam a zentai rítus résztvevőitől is: *„Ez itt most nem mese, tőlünk is sokan elvesztették a valóságot, a hagyományokat, az értékeket. Nem büszkék rá, hogy magyarok, ezt most kell megváltoztatni, azért jó, hogy sokan voltunk itten, mert mások is láthatják, jó dolog magyaroknak lenni”. „Akik most itt vannak, azok, akik minden magyar és katolikus összefüggésben ott vannak, a többiek meg elrejtőznek, hát ott is maradhatnak, mi így is jól megvagyunk”. „Az ünnepség megint előhozta a különbséget, hogy mi vajdaságiak nem vagyunk egységesen magyarok, ebbe eddig bele is törődtünk, de hát most mindenkiről szó volt, minden magyarról, a nemzetéről, ha ők nem érzik ezt, az ő bajuk, elegendő van már belőlük”.*

Kutatási tapasztalataim szerint az idézett indulatok szokatlan hangon szólnak a vajdasági magyar kisebbségi kultúra önértékeléséről. Mint korábbi tanulmányaimban rámutattam az elmúlt évtizedek állami szocializációjának hatásai, illetve az ezekre válaszul gyakorlattá vált kisebbségi adaptációs stratégiák törésvonalakat hoztak létre a közösségekben. Ezek a törésvonalak eddig is a tradíció és a vallási tartalmak, azaz a „megszentelt hagyományok” eltérő közösségi értékelése és megélése mentén törtek felszínre (Papp 2001, 2002).

E konfliktusok azonban végül „az ilyenek vagyunk mi”, kollektív-harmonizáló regionális-vajdasági kisebbségi magyar identitásban találtak közös nevezőre.

Az ettől eltérő fenti, indulatos jelzők mindegyike azonban a millenniumi jelentés kontextusában fogalmazódott meg, amelynek vajdasági olvasata – az olvasottak és a megfigyelt rítus esetében egyaránt – a nemzethez való tartozást, a Délvidék mint nemzetrészt tudatát szimbolizálta és mélyítette el a közösség tagjai számára. Akik át is élték mindezt, jelen esetben a saját közösséghez való tartozás perifériájáról is kizárták mindazokat, akik nem fejezték ki azonos kötődésüket a regionális kultúrán túlívelő egyetemes-nemzeti tartalmakkal.

Láthattuk azt is, a „millenniumi üzenet” („megszentelt hagyományok”) kommunikációs csatornája a vallás kulturális kognitív kontextusa volt. A vallási tartalmak belső-szakrális jelentései mellett tehát etnikus–társadalmi rendszerként is értelmezhetők kutatott közösségeim életében. A vallás így a saját etnikumhoz való tartozást reprezentálja a közösség tagjai számára, főként, mint a kulturális tradíció megőrzésének és áthagyományozódásának társadalmi-kulturális intézménye és rendszere.

A „megszentelt hagyomány” így válik a vallási–kisebbségi kultúra összefonódásának, értékrendszerének központi–integratív „sarokkövévé”, amellyel kommunikálva, amelyhez mérten a közösség tagjai és mikroközösségei megfogalmazzák identitásukat, gyakran konfliktusba is kerülve egymással.

A bemutatott példák azért is lehetnek fontosak a vajdasági magyar kisebbségi kultúra megértésének szempontjából, mivel a nemzeti jelentéstartalmak is a fent említett vallási–kulturális kontextusban jelentek meg. Ennek fényében úgy vélem, a millenniumi rítusokban résztvevők identitásában ezen alkalmak során mélyült el a nemzethez való tartozás mint tudatos kötődés és alkalmazott stratégia az interetnikus interakciók során.

Az utoljára említett interetnikus interakciók világa azonban a mindennapok színterét jelenti, ahol az előbb látott nemzeti–szakrális tér- és rituális jelentések tartalmai tovább élnek a hétköznapi kulturális gyakorlatában, de ezzel együtt adaptálódnak is ennek sajátosságaihoz. E sajátosságokat pedig a generációk óta továbbhagyományozott interakciók és tapasztalatok mintái és normarendszerei irányítják a magyarság és szerbség lokális közösségei között is. Említett minták és normák mögött az etnikus közösségek értékrendszerére, mentalitáskategóriáira, azaz arra a kognitív–kulturális evidenciarendszerre is rápillanthatunk, amely e közösség megélt kisebbségi valóságtartalmainak alapszövetétül szolgál.

Egyik délután együtt kávéztam néhány, magukat „nemzeti elkötelezettségű” magyarként integráló beszélgetőtársammal. Egyikük a kávéházba lépve hangosan tejeskávét rendelt magyarul láthatóan reprezentálva, kiemelve e gesztus jelentőségét. A szituáció értelmezéséhez más beszélgetőtársaimhoz fordultam segítségért, akik ezt a jelenetet „direkt”, „felesleges magyarkodásnak” minősítették és magyarázták. Ezen interpretációk miérettjeit és más „kulturális mozzanatok” üzeneteit vizsgálva végül lehetséges magyarázatként azon sztereotípiáig, önmegfogalmazásokig és mentális kategóriáig jutottam, amelyek egyaránt körülrajzolják és meghatározzák e kisebbségi kultúra távolságait és kötődéseit a vele élő többségi etnikum és az egyetemes magyar nemzet szintén „többségi” világa felé.

Említett távolságok és kötődések azonban nem egyformák a magyarság és a többségi etnikum felé, mivel a bemutatottakból a magyar nemzet felé megnyilvánuló azonosságok átélése a vajdasági magyarság egyik legfontosabb integráló tartalma.

A szerbségtől való távolságtartás mentális dimenziói ezért könnyen kontrollálhatók, ahogy interjúalanyaim is megfogalmazták számomra:

„Ha valaki túlfokozza a kiabálást, hadonászik meg minden, megkapja, hogy olyan lettél, mint a szerbek.”

„Egész nap csak a kávéét issza, nem csinál semmit, jól átvette tőlük ezt. Mondjuk, ez nem nehéz, de nem is magyar, nem is megy ahhoz magyar, szerb lesz, meg a családja is elszarbesedik.”

Látjuk, a kávézás „túlzásba vitele” kiemelten a szerbek negatív mentalitáskategóriái közé tartozik. Másfelől a „többi” (elsősorban magyarországi) magyarság felé viszont a helyi, szerbségtől átvett „török kávé” fogyasztásának s a hozzá kapcsolódó „baráti”, „déli”, „szívélyes”, „vendéglátó” pozitív mentalitás hiányának megfogalmazójaként is integráns szerepe van e „kétirányú” kisebbségi léthelyzet értelmezésében.

Hajnal Virág délvidéki (bácsfeketehegyi) kutatásai során szintén rámutatott e jelenségekör összetevőire (Hajnal 2003: 283–321). A bácsfeketehegyi magyarok körében ugyanis a magyarországi testvérközség tagjainak, azaz a kunhegyesieknek különbözőségét az is aláhúzta, hogy nem szerették a törökösön készült kávéét, amelyet a vajdasági magyarok a szerbektől és a montenegróiaktól vettek át. A török kávé fogyasztása ugyanis nem pusztán élvezetes időtöltés, hanem a vendéglátás pozitív „balkáni mentalitásának” kifejeződése, a baráti–szomszéd–rokon kapcsolat kötelekeinek megerősítése, egy szóval „a mi kultúránk része” – ahogy azt egyik feketicsi beszélgetőtársam számomra is kifejtette. A vajdasági magyar értelmiség egy része – az általam ismertek közül ők kizárólag a magyar nemzeti kultúrához való kötődés szorosabbá tételén fáradoznak – azonban szintén nem él a török kávéval.

Az általam előbb illusztrált esetben a kávéét kérő személy nyíltan demonstrálta a fent vázolt kisebbségi viszonyrendszerekben általa képviselt helyét tudva és számolva kulturális környezetének várható minősítéseivel is

A közös kisebbségi „mentális konszenzus” tehát a kultúra egészét átfogja, kontrollként, normaként él a közösség identitásstratégiájának „etnikus irányítójaként”. Csupán ezen belül artikulálódnak a mindenki által értett törekvések és hozzáállások.

Az elmondottak összetett valóság tartalmaira mutatnak rá a következő interjúrészeket is:

„Ami a magyarsággal elsősorban összeköt minket, az a közös anyanyelv, de ha itt a 300 ezer magyar közül Vajdaságban történetesen valaki nem alkoholt kér, akkor talán 209 ezer szokkot iszik, vagyis szörpöt, és a bazenba megy fürdeni, és még sorolhatnám. Már nyilván is azon a szinten vagyunk, hogy kezdünk elszigetelődni, egy olyan tájnyelv alakul ki, ami még a megértést is kezdi megnehezíteni, zavarja. Mi küzdünk, harcolunk, hogy ne engedjük meg ezt a nyelvi romlást, és erre azt mondják, ne magyarkodjunk, ezt így köll mondani, és kész.”

„Valaki egyszer kimondta, ebből nagy egész vajdasági vita lett, hogy Ómoravica, az Kossuthfalva na erre nagy lett a felfordulás, hogy ez magyarkodás, és ők nem akarnak a környező szerbekkel konfliktusba keveredni, félnek.”

„A délvidéki magyarokban van egy megfélemlítettség, próbálnak kicsit helyezkedni, ravszkodni, nem elárulni magukat, nem kiadni magukat, és nem magyarkodni. De ezek a szép rendezvények amiket néhány éve rendeznek itt Zentán, meg az egész Vajdaságban, mindig televannak, mert megszokták mára az emberek, látják, hogy nem veszélyes, nem kihívó.”

Interjúalanyaim az idézetek szerint úgy látják, a fent elemzett „mentális kontroll”, elsősorban a negatív történelmi–társadalmi–interetnikus tapasztalatokból s az ezekből következő „mentális sérülésekből” fakadnak.

Mások azonban a mindkét „többségi” kultúrától való távolság negatívumát, a „kisebbségi vákuum” – ahogy egyik beszélgetőtársam megfogalmazta – reménytelenségének fásultságával indokolták a „magyarkodás” szükségtelenségét:

„Sokan azt hittük, felszabadulhatunk a főbiáinktól amikor a Tito itt propagálta, mindenki legyen jugoszláv, nekem is mondták, te nem jobb lesz ha nem leszünk se magyarok, se szerbek, se horvátok. De már a '80-as években ez megváltozott, azután visszaváltak;

rapid módon '91-ben visszaesett a jugoszlávok száma. A magyarok is visszatértek, nem is tehettek másként, a felszabadulás csak illúzió volt, a szerbeknek úgyse kellett.”

„Hát itt volt egy öreg bácsi, mondja nekem, tudja, mit irtam be a statisztikai nemzeti-ségi helyre, azt irtam ne, hogy beznacionalnosti, nemzetiség nélküli. Engem nem fognak majd a szerbek üldözni, ha meghal a Tito. Mondom jól van, akkor legalább azt fogják hinni magáról, hogy muzulmán, mert azok irták így be magukat, és majd azért akasztják föl, mert muzulmán. Na ezen elcsodálkoztam.”

A többségi társadalom az említettek szerint „nem fogadta be” a magyarságot, a „mentális sérülésekkel” terhelt időszak – ahogy egyik beszélgetőtársam fogalmazott – „egy tragédia, fölösleges zsákutca volt”. A „nemzetiség nélküli” identitásstratégia tehát csakúgy nem lehetséges út, mint az asszimilációra törekvés. Másik interjúalanyom így egészítette ki mindezt: „Itt nincs olyan, hogy fogom magam, és mátol szerbül beszélek, nem fogadnak ok se be. Érzik, hogy nem vagyok közéjük való.”

Ugyanakkor a „túlzott nemzeti” törekvéseknek sincs „semmi értelme” – ahogyan egyik beszélgetőtársam összefoglalta, hiszen:

„A magyar nép fele a jobbéllet akarja, igaza is van ebben, de úgy akarja, hogy közben sajnálja mitőlünk, a határon túliaktól a támogatást nehogy ez a jólétükből faragjon valamit, azt is maguk közt akarják elosztani. Nekik az anyagi jólét fontosabb, mint a nemzet-tudat, nekik ez a mentalitásuk. Ránk se itt, se ott nincs vevő.”

A „túlzott magyarkodás” tehát olyan hamis, illuzórikus magatartásforma ezek szerint, amely nem is kapcsolódhat a magyar nemzet többségének háttéréhez, mivel az anyaország nagy részének a „nemzettudat” nem is tartozik „mentalitásához.”

A „háttérnélküliség”, a bizalom és befogadás hiánya mindkét „többségi” kultúra részéről nyer összefoglalást az alábbi interjúrészletekben is:

„Sehova se tartozunk a legtöbben, kisebbségi vákuumban élünk, néha érezzük, hogy tartozunk a mieinkhez, de aztán marad minden a régiben: sem a szerbekhez, sem a magyarokhoz nem húzunk, mert azok sem húznak hozzánk.”

„Kénytelenek vagyunk megőrizni a vajdaságiságunkat, az itteni kevert magyarságunkat, mert csak magunk fogadjuk be magunkat, csak magunknak kellünk. Minek magyarkodjunk akkor.”

A vajdasági magyarság „vákuumhelyzete” teszi feleslegessé tehát a „magyarkodás” viselkedésmintáit a fenti olvasatokban, hiszen a „vajdasági kevert” magyarság értékrendszere az egyedüli „hiteles” és „valódi” identitásstratégia abban a helyzetben, ahol „ránk se itt, se ott nincs vevő.”

A motivációk, magyarázatok összetettségével együtt láthatjuk, a vajdasági magyarság kultúrájában a „kiegyenlítőds” kisebbségi stratégiai dominálnak. Ennek megfelelően létezik a kultúrának egy olyan kognitív konszenzusa, amelynek alapján osztályozzák és minősítik a „többségi társadalmak”, valamint a saját kultúra mentális jellemzőit. Utóbbi mentális sajátosságokat a „nemzeti” és a „balkáni” hatások keveredése alakította ki. Ezek egyensúlya, kiegyenlítődsé képezi a helyes-hiteles, saját mentalitás kereteit megfelelő a kisebbségi kultúra „vákuumhelyzetének”, két „többségi” kultúra közötti állapotának és a folyamatos adaptációk kényszerének.

A vajdasági magyar kisebbségi kultúra tehát a permanens „kultúraátvétel” és a saját kultúra „megőrzésének” gyakorlatában él, ez határozza meg leginkább mentalitását, illetve e mentalitás értékelését, önkontrollját is: a túlzott kultúraátvétel hatásait és megnyilvánulásait a mentalitás terén, akár „magyar nemzeti”, akár „balkáni” legyen az, megítéli a közösségi konszenzuális normarendszer, az ilyen mentalitású személyt vagy „magyarkodónak” vagy „elszerbesedettnek” bélyegezve meg. Az így „megjelölt” emberek

elveszítik közösségüket a vajdasági „kettős és kiegyenlített” magyar mentalitással s (ezáltal) összetartozásukat e magyar közösséggel, a kisebbségi kultúra perifériájára szorulanak, vagy a „másik” kultúrához tartozónak tekintik tovább őket.

E „kiegyenlítődség” mentális összefüggései mögött az a szociálintropológiai tapasztalat áll, amely egyaránt magában foglalja a vajdasági magyarság történelmi-társadalmi és interetnikus valóság tartalmait, az elmúlt évtizedek alatt kialakult, kényszerű identitásstratégiáit, kulturális változásait, az anyaországgal való kapcsolat negatív tapasztalatait, valamint ezzel együtt, a saját – tradicionális kultúra fennmaradásának dimenzióit, az elmúlt másfél évtized revitalizálódó „tisza-nemzeti” jelentéstartalmak és kötődések intenzívebbé válását, utóbbi folyamat új identitásstratégiáinak kifejeződésével és elmélyülésével párhuzamosan. E „kétpólusú” szociálintropológiai léthelyzet fejeződik ki a kisebbségi társadalom törésvonalainak konfliktusaiban, a kollektív emlékezet értelmezéseiben, a rítusok és társadalmi események mozzanataiban s ezek interpretációiban egyaránt.

Mindezeket az összetett valóság tartalmakat tartja össze, osztályozza és foglalja keretbe a közösség jelenkori „kollektív képzetrendszer” (Evans-Pritchard 1997: 566), azon kollektív kognitív jelentéstartomány, amelynek kifejeződése a „vajdasági magyar mentalitás” kategóriájában és értékrendszerében fogalmazódik meg. Ez „egyenlíti ki” a mentális sérülésekből adódó negatív hatásokat, és teszi élhetővé e „bonyolult” kisebbségi léthelyzet mindennapjait.

* * *

Összefoglalva az eddigieket, láthattuk, az „igazi magyarságtudat” vajdasági formája egyaránt kapcsolódik a nemzeti rítusok jelentéseihez, a „Délvidék” mint nemzet rész fogalmához. Ezen belül a „vajdaságiság” egyaránt kifejezi a magyar nemzet sokarcú különbözőségét, hiszen a vajdasági magyarság lokális közösségeit különböző területekről beköltözött magyar telepések alapították. E lokális különbségek azonban külön-külön is és regionális-„délvidéki” egységként is megerősítik a vajdasági magyarság különbözőségét a magyar nemzet más nemzet részeihez képest. Ehhez kapcsolódnak az itt élő magyarsággal évszázadok óta együtt élő szerbek tulajdonságai, amely „mentális jellemzőket” számon tartják és sztereotipikusan rendszerezik megállapítva azok hatásainak beintegrálódását, átvételét is saját mentalitásuk rendszerébe. Ebből következik a „máshogyan vagyunk magyarok” önmegfogalmazás (egyik beszélgetőtársam szavait idézve), amelynek egyik legjellemzőbb momentuma a „balkáni” jelző pozitív jelentése.

A „balkániság” azonban olyan negatív mentális jelentéseket is magában foglal, amelyek a szerbektől való áthidalhatatlan különbségeket tudatosítják.

A kisebbségi magatartás sem a nemzeti kötődések „túlzott” kifejeződését, a „magyarodást”, sem a szerbség megkülönböztető „balkáni” jegyeinek megnyilatkozásait nem teszi lehetővé. „Balkán” és „nemzet” határán nyilvánul meg az „igazi délvidéki magyarságtudat” s az ennek megfelelő „vajdasági magyar mentalitás”.

Erre utal és összegzi tulajdonképpen az utolsóként illusztrált „kulturális mozaikdarabunk” is.

Mint a bevezetőben olvashattuk, említett „mozaikdarabunk” egy ének, amelyet 2004. március 13-án az 1848-as forradalom és szabadságharchoz kötődő ünnepségen adott elő Zentán a magyarországi Krónikásének Zeneiskola Dévai Nagy Kamilla vezetésével.

Az ő jelenlétük kiemelten fontos volt a rítus résztvevőinek, mert – ahogy fogalmaztak – „kívülről jöttek, és mutatták, hogyan lehet meg kell igazából felvállalni a nemzetet, meg hogy végre érezhettük, nem vagyunk egyedül, mögöttünk azért vannak a Kárpát-me-

dencéből.” Utóbbi kijelentésnek alapját az szolgáltatta, hogy a műsor legelején a zeneiskola növendékei bemutatkozásukkor azt is elmondták honnan származnak s ekkor kiderült, többségük erdélyi magyar.

Korábbi rítuselemzések során láthattuk, az erdélyi magyarság mintaértékűnek számít a vajdasági magyarok számára mint az „autentikus és hiteles” kisebbségi magyar mentalitás és etnikus–nemzeti stratégia megvalósítója (vö. Papp 2002). Így a fellépők egyszerre mint magyarországiak és erdélyiek, valósították meg az egyetemes magyar nemzeti összetartozás biztonságát a résztvevőkben.

A fellépők ezt a műsor elején konkrétan továbbberősítették a közönségben kijelentve, hogy „mi 15 millió magyar zenekara vagyunk”. Az ünnepi műsor is mindennek jegyében zajlott le. Az előadás visszatérő motívumát adta a Márai Sándor Mennyből az angyal című verséből (amelyet szintén előadtak) kiemelt sor a magyar nemzetről mint a „népek Krisztusáról”). Az énekelt versek és népdalok mindegyike a „magyar nemzeti hagyományvilágból és kultúrából” merített.

Ezek közé tartozott az előadók által „délvidéki himnuszként” megnevezett ének is, amelyet a résztvevők számára – későbbi interpretációik alapján – az előadás legpozitívabban értékelt momentuma volt. Amikor az előadók felkonferálták a „Piros szív, fehér hó, zöld levél” című dalt mint azt az éneket, amely „lassan délvidéki himnusszá kezd válni”, a nézők többsége kíváncsian várta a folytatást, hiszen most hallottak először erről a szerzeményről. Az ének ennek ellenére nagy sikert aratott, a műsor után hosszú sor állt a színpad előtt, hogy megvásárolhassa az éneket tartalmazó hanghordozókat.

Az említett éneket később is minden résztvevő mint a „délvidéki himnusz” említette további jelentéstartalmakat fűzve hozzá. Lássuk ezért először is az ének szövegét:

*„Piros szív, fehér hó, zöld levél
Piros hajnal, fehér álom, zöld remény
Új tavasz jön, új remény, hogy visszatér még a fény
Piros szív, fehér hó, zöld levél.
Új tavasz jön, új remény, hogy visszatér még a fény.
Piros szív, fehér hó, zöld levél.*

*Zenta és szép Magyarkanizsa
Zombori rózsafák illata
Szabadkáról zeng a dal
jaj, lesz még elég magyar
Száll a dal, zeng a dal, hív a dal
Szabadkáról zeng a dal
jaj, lesz-e még elég magyar
Száll a dal, zeng a dal, hív a dal.*

*Esküvők, katonák, ünnepek
Ósi föld, sok vidám kigyerek
Szabadkáról zeng a dal,
jaj, lesz-e még elég magyar
Száll a dal, zeng a dal, hív a dal
Szabadkáról zeng a dal
jaj, lesz-e még elég magyar
Száll a dal, zeng a dal, hív a dal.*

*Piros szív, fehér hó, zöld levél
Piros hajnal, fehér álom, zöld remény
Új tavasz jön, új remény,
hogy visszatér még a fény
Piros szív, fehér hó, zöld levél.*

*Ne sárgulj, maradj zöld fűzfaág
Jó anyám kertjében sok virág
Muskátli, tulipán, violák, szarkaláb,
ne sárgulj, maradj zöld fűzfaág*

*Hogy ha kell, megesküszöm, ott leszek,
hogy ha kell, megesküszöm, elmegyek,
nyílik majd még sok virág a zombori rózsafán
ne sárgulj, maradj zöld fűzfaág
nyílik majd még sok virág a zombori rózsafán
ne sárgulj, maradj zöld fűzfaág”*

Mint említettem, beszélgetőtársaim a rítus után az éneket többször meghallgatva, a szöveget megtanulva különböző interpretációkat fűztek a vers szavaihoz:

„Piros szív, fehér hó, zöld levél olyan gondolatokat juttatnak eszembe, és hogy még visszatér a fény, hogy sokan még úgy gondolták, hogy visszatérhet még a fény. Ez volt az előző magyar kormány idején, amikor még azt gondolták, hogy Vajdaságban is vannak magyarok. És hát nem kell feltétlenül azt gondolni, hogy valaki feltétlenül kimondja, hogy piros, fehér, zöld, az már rögtön mások ellen van, hogy visszasírja Trianont vagy antiszemitát. Nem az, hogy szerbellenes, nem kirekesztő, mert itt egyáltalán nem erről van szó. Ennek kettős oldala van, mert ha valaki kimondja Magyarországon, akkor már az is probléma, ha Vajdaságban, akkor az már alapvető probléma, pedig egyáltalán nem így kellene, hogy legyen, mert nem erre gondolnak, akik ezt érzik, és arra vágnak, hogy visszatér még a fény.

Nem arra gondolnak, hanem arra, amit Ágoston püspök úr mondott, amit nagyapám mesélt, hogy amikor hangoztatták a második világháború alatt a magyar időkben, hogy legyen úgy, mint régen volt, akik visszasírták a Nagy-Magyarországot, akkor azt mondta a templomban, hogy ne úgy legyen, ahogy régen volt, hanem legyen úgy, ahogy még sose volt.

Mi is ezt várjuk. Hogy ne legyen az a valamit valamiért, hogy mindegyik korszaknak olyan oldala volt, hogy a másik elleni kirekesztést erősítette, képviselte. Ő is azt hangsúlyozta, hogy ha valaki hatalmon van, vagy nincs hatalmon, hanem egy olyan Magyarországot hangsúlyozott Ő, olyan világot vágyott, ami csak utópisztikus, de ami mégis van, mert ilyenkor erre spanolódnak föl Vajdaságban az emberek”.

„Például én, amikor ezt hallom, hogy piros szív, fehér hó, zöld levél, egy olyan országot vágyom, ahol tényleg nem a kirekesztés, hanem az együttlét a lényeg, de ahol mégis fontos a piros, fehér, zöld is a kiegyenlítőds talaján áll, az határozza meg, ahol így tényleg van fény, ahol nagyon fontos nekünk a magyarságunk, amit nyíltan meg is élhetünk. Ez a fény nekünk. És nem úgy, ahogy régen volt, a határok által. És ugyanúgy benne van az is, hogy másképp mondjuk, mint azok a magyarországiak, akik hangsúlyozzák, hogy piros, fehér, zöld és emellett kirekesztők. És másképp mondjuk azoknál is, akik nem mondják ott a piros, fehér, zöldet.”

Az idézetekből láthatjuk, hogy a saját identitás nemzeti tartalmainak kiterjesztése és nyilvános vállalásának újfajta stratégiája fejeződik ki a „délvidéki himnusz” kapcsán. Ebben az esetben ráadásul „olyan Magyarországot” említett beszélgetőtársam, amely kapcsán arra is rápillanthatunk, hogy a magyar nemzettel kapcsolatos gondolatok, elképzelések kognitív környezete a vajdasági magyar valóságot is Magyarországhoz kapcsolja. Ugyanakkor azt is láthattuk, a „magyar ügyen” belül mégis élesen elhatárolódnak a vajdasági realitások, hiszen az elmondottak hangsúlyozták, hogy nem „Trianonhoz” vagy „kirekesztéshez” kapcsolódnak a nyílt nemzeti identitásvállalás stratégiái. Mindehhez egyik mintaként a volt délvidéki református püspök, Ágoston Sándor továbbörökített gondolatát olvashattuk. Ágoston püspök úr tanítása továbbá beszélgetőtársam nagyszüleinek élettapasztalataihoz kapcsolódik, akik a „magyar időkben” nőttek fel, és az ateista–autoritárius rendszer évtizedein keresztül hagyományozták tovább a kultúra „éjszakai”, rejtett családi alkalmain az „igazinak”, „autentikusnak” értékelt nemzeti tartalmakat. E tartalmak, azonban mint láthattuk, csak úgy élhetnek itt Vajdaságban, ha „nem kirekesztők a szerbek felé sem.”

Mindezeket összevéve – idézett beszélgetőtársam szavaival – „*azért fog lehet ez elterjedni tényleg, mint egy himnusz, mert olyan finomságok vannak benne, amihez kapcsolódhatunk.*”

Hasonlóan szólnak minderről a következő interjúrészeket is:

„*Nekem ebből annyi szép dolog jön elő, nem mondja ki direkten, hogy új tavasz jön, új remény, hogy visszatér még a fény. Épp ez az, hogy mi így éljük meg a magyarságunkat, nem úgy, hogy például ha úgy énekelnénk, hogy visszatér a Délvidék. Pont ez érződne, ha valaki először ezt hallja. És ha azt énekelnék, hogy visszatér a Délvidék, akkor összezennénk, hogy azt akarják, majd mondani, hogy visszatér a Délvidék. De az nem a miénk. Mi nem így akarjuk, hogy most direkten, harciasan térnénk vissza. Az nem visszatérés, nem ez a visszatérés. Nem az, hogy verjük a mellünket, hogy határmódosítás meg ilyesmi, hanem úgy térne vissza a fény, hogy benne vannak a zombori rózsafák, ahol Zombor egy sötétzöld város, ahol sötétzöldek a fák lombjai, szemben Magyarországgal, ahol világoszöldek. Mert Vajdaságban van, ahol, ott vannak a szerbek is, és épp ezért másképp éljük meg a magyarságunkat mi is, mint Magyarországon a magyarországiak. És a fény csak akkor fény, ha mindenkire világít.*”

Idézett interjúrészletem érzékletesen foglalja össze mindazt, amit a „kiegyenlítődség” kisebbségi stratégiáiról korábban olvashattunk, hiszen az, „hogy nem mondja ki direkten, hogy új tavasz jön...” jeleníti meg a „mi” kultúránkat, amelyben csupán úgy várható fény, ha a saját identitás szabad felvállalása a szerbséggel való békés együttélés mindennapjainak keretén belül történik meg. Korábban láthattuk, a délvidéki magyarság saját kulturális identitáskategóriáinak egyik integráló eleme az egyetemes magyar nemzeten belüli másságuk, különbözőségük megfogalmazása is. Ennek a különbözőségnek pedig ettől elválaszthatatlan értékét a szerbséggel való együttélés pozitív hozományai, adaptációi jelentik. Az elemzett ének mellett ugyanez a jelentés mélyült el a rítusok során, amikor az egyik szerb résztvevőt egy „nacionalista, szélsőséges magyarkodónak” minősített személy sértett meg azzal, hogy mit keres itt ezen a „magyar ünnepen”. A résztvevők akkor és később is „deviánsnak” és felháborítónak ítélték ezt a személyt és tettét, mivel „ez a mi ünnepünk, és a mi együtt vagyunk, csak akkor lehetünk mi itt a Vajdaságban, ha békében tiszteljük és becsüljük egymást” – fogalmazott egyik beszélgetőtársam. Ezt az esetet tehát „szélsőségesen ellenséges”, „nem idevaló”, „idegen” és agresszív viselkedésnek ítélték meg.

A vajdasági magyar kultúra, tehát csak akkor „igazi”, „hiteles”, ha magában foglalja, „fölmutatja” a szerb kultúrával való együttélésből fakadó adaptáció jelzéseit, s ha betartja az együttélés alatt kialakult viselkedés normarendszereit.

Az elmondottakból láthatuk, mindhárom kiragadott mikrojelenségünk a délvidéki magyar kisebbségi kultúra összetett élő valóság tartalmainak struktúrába illeszkedik. Nemzettudat rituálisan átélhető jelentései együtt a mindennapok gyakorlatának kisebbségi stratégiáival s az ezekhez kapcsolódó identitás- és mentalitáskategóriáival, amelyek egyszerre merítenek az egyetemes nemzeti és lokális-többségi kultúra kulturálisan „megszűrt” értékeiből, valamint a mindezen jellemzőkkel párhuzamos adaptációk és változások sorozata az élet apró és finom „szövést” jelenségeinek megértésén keresztül rajzolható ki számunkra.

Kulturális antropológiai kutatásaim „küldetését” ezért abban látom, hogy olyan feltárásokat, illusztrációkat interpretáljak a „befogadó-olvasó társadalom” számára, amelyek által nem pusztán a délvidéki magyarokról, hanem velük együtt „képzeltgazdagon” gondolkodhassunk róluk (vö. Geertz 1994: 191). E törekvés követeli meg az intenzív együttélés kritériumát a kutató számára, amely viszont lehetővé teszi a tanulmány mottójában idézett felismerést, az „egész” részletekben való felfedezését, amelyet azonban a részletek, „mozaikdarabok” (Boglár 2001: 8) szintén aprólékos és részletes megismerése és folyamatos értelmezése rajzolhatja körül számunkra.

Az antropológus törekvésének fényében artikulálódnak ki tehát sajátos módszertani céljai, azaz beavatást nyerni – a címben kissé parafrázált Buzz Lightyear-i kifejezéssel élve – a „részletekbe és tovább...”.

Felhasznált irodalom

Boglár Lajos

2001. *A kultúra arcai*. Budapest: Napvilág

Dudás Károly

2000. *Az otthon levőknek és a most hazaindulóknak. A Szabad Hét Nap millenniumi melléklete*. Szabadka, 2000. augusztus 16.

Geertz, Clifford

1994. *Az értelmezés hatalma*. Budapest: Osiris–Századvég

Hajnal Virág

2003. „Mint leveleket a vihar” – Egy kétnyelvű vajdasági falu. In: Bakó Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.

Papp Richárd

1997. *Szakadékok és hidak. A magyar–román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiai Hargita megyében*. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont

2001. Vallás és tradíció a Vajdaságban: avagy nyugdíjba ment-e a télapó? *Ethnica* (3): 106–108. p.

2001. Vallásosság és nemzettudat empirikus kutatási lehetőségei a határon túli magyar társadalmakban. *Regio* (1): 213–223. p.

2001. Vallás és identitás a Vajdaságban: egy társadalomtudományi kísérletről In: Tóth Károly (szerk.): *Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében* 143–171. p. Dunaszerdahely: Liliium Aurum

2001. Etnikus vallások a Vajdaságban? *Kisebbségkutatás* (3): 415–437. p.

2002. Szakrális és etnikai tartalmak a Vajdaság felekezeti életében. *Ethnica* (1): 31–33. p.

2002. Kisebbség, kultúra, tradíció városon és falun: életképek a Vajdaságból. *Kisebbségkutatás* (2): 505–515. p.
2002. Egy millenniumi emlékkút jelentései a Vajdaságban. *Kultúra és Közösség* (2): 7–13. p.
2002. Történelmi egyházak a Vajdaságban: szakrális-etnikus stratégiák? In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*: 163–195. p. Budapest: Akadémiai Kiadó
2002. Rítus és nemzet. A vajdasági magyar kisebbségi kultúra tükrében. *Létünk* (2); www.mtaki.hu
- Zenta monográfia I.*
2000. Zenta: Dudás Gyula Kör